

Türküstan

www.turkustan.az

**Aida Eyvazlı
Göytürk**
İpək Yolu Mədəni və Tarixi
Araşdırmalar İctimai Birliyinin sədri

(əvvəli ötən sayımızda)

İ. Baraxov məqaləsinin sonunda yazmışdı: "Məqələmi professor Çoban-Zadənin sözləri ilə yekunlaşdırıram: "Yeni əlifbanın qəbul edilməsi ilə türk xalqları Avropa mədəni ailəsinə daxil oldular. Avropa vasitələrinə malik olmaqla, türk-tatar xalqları öz düşüncə və fikirlərinin, eləcə də SSRİ-nin mədəni və inqilabi ideyalarının Şərqlə ötürülməsində, mühüm rol oynayan vasitəçi kimi tanınacaqlar".

Qurultayın stenoqramlarını nəzərdən keçirəndə o da məlum olur ki, bəzi Qurultay iştirakçıları 1926-cı il mart ayının ortalarına qədər Bakıda qalaraq, bir çox sənədlərin tərtibatında yaxından iştirak ediblər.

Birinci Türkoloji Qurultayda Sovet Şərqi türk xalqlarının əlifbası, terminologiyası və orfoqrafiyasının təməli qoyulub. Əlifbanın latın qrafikasına keçirilməsi ideyası bir gözəl nəg-mə kimi, bir sehrli səs kimi, dalğa kimi sərhədləri aşır, bütün türkdilli ölkələrdə yayılır və həyata keçirilirdi. Qurultaydan öz vətənlərinə dönmən hər bir iştirakçı, Bakıda qəbul edilmiş qərarların həyata keçirilməsinə nail olurdu.

Beləliklə, 1927-ci il dekabrın 12-də Qırğızıstan MSSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi latın qrafikasında əlifbanı ərəb əlifbası ilə eyni səviyyədə dövlət əlifbası kimi tanıyıb. 1927-1928-ci tədris ilindən başlayaraq bir sıra məktəblərdə latın qrafikasında əlifba tədris olunmağa başlayıb və 1928-1929-cu tədris ilindən etibarən bütün təhsil ona keçib. 1930-cu il yanvarın 1-də ərəb əlifbası Qırğızıstanda bütün rəsmi istifadədən çıxarılıb. Qazaxıstan 1929-cu ildə ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçib. Elə həmin ilin may ayında Səmərqənddə keçirilən Respublika Orfoqrafiya Konfransında Özbəkistanda 34 hərfdən ibarət yeni özbək latın əlifbası – "yanaalif" təsdiq edilib. 1928-ci il yanvarın 3-də

man mədəniyyətinin və ərəb əlifbasının türkdilli xalqlara böyük təsirindən qaçmağa başladılar. Bu fikir sənədlərdə birbaşa və ya açıq şəkildə bildirilməsə də, sənədlərdə özünü göstərirdi.

Məsəfə baxımından uzaq, lakin könlümüze çox yaxın Yakutiya da bu məsələlərdən kənar qalmayıb. 1928-ci il martın 19-da Yakut Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyəti nəzdində Yakut Ədəbiyyat Komitəsi (sədr P.A. Oyunski) yaradılıb. Leningrad Canlı Şərq

Komitəsi Ümumittifaq Yeni Türk Əlifbası Mərkəzi Komitəsi ilə sıx əməkdaşlıq edərək SSRİ-də ümumi dil inkişafı siyasətinə töhfə verməyə çalışıblar. İdarəetmə aparatının yakutlaşdırılması (sonradan: yeriləşdirilməsi), ana dilində universal məktəb təhsili və vahid latın əlifbasına keçid əvvəllər zülm altında olan xalqlar üçün vahid mədəni çiçəklənmə siyasətinə əsaslanan hadisələr idi.

Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultayın sədasi

tün iştirakçıları ümid edirdilər ki, Qurultayın qərarları SSRİ-dəki bütün türk xalqlarının gələcəyi üçün böyük, bəhrəli işlərin başlanğıcı olacaq. Təəssüf ki, həmin yadda qalan qurultayın nümayəndələrinin əksəriyyəti sonradan, Birinci Türkoloji Qurultaya icazə verən eyni rəsmi orqanlar və şəxslər tərəfindən burjuva millətçiliyində və digər təqsirlərdə ittiham ediləblər. 1930-cu illərin sonlarında, Qırmızı terror dalğasında qurultayın bir çox iştirakçısı pantürkizm,

Birinci Türkoloji qurultayın Yakutiyadan olan xadimləri

Türkmənistan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi tərəfindən yenidən işlənmiş latın qrafikalı əlifba təsdiq edilib. 1928-ci ilin sentyabr ayından etibarən təhsil müəssisələrində tətbiq olunmağa başlanıb və latın əlifbasına son keçid 1929-cu ilin may

Dilləri İnstitutunun məzunu, lingvist Qavril Baişev 1928-ci il oktyabrın 13-də Komitənin akademik katibi kimi işə başlayıb. O, Yakut Ədəbiyyat Komitəsinin qərarı ilə vahid yakut əlifbasının yeni layihəsinin hazırlanması və yakut dili üçün terminologi-

kimi, 1929-cu il martın 9-da Yakut Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət Heyəti yakut əlifbasının vahid türk əlifbasına çevrilməsi ilə bağlı tarixi qərar qəbul edib. Beləliklə, 1929-cu ildən 1939-cu ilə qədər Yakutiya-da yakut dilində bütün çap

millətçilik və əksinqilabi fəaliyyətdə ittiham olunaraq, repressiyalara uğrayıblar və ünvansız ölüm düşərgələrinə göndəriləblər. Onların arasında Aleksandr Samoyloviç, Cəlal Qorxmazov, Bəkir Çobanzadə, Osman Akçokraklı, Əhməd Baytursinov, Salman Mümtaz, Ruhulla Axundov, İsidor Baraxov, Anempodist Safronov-Alampa, Hənəfi Zeynallı, Hikmət Cövdətzadə, Qasım Tınıstanov və başqaları var idi.

Birinci Türkoloji Qurultayda iştirakını ömrünün ən gözəl səhifələrindən sayan İsidor Baraxov 1938-ci ilədək dövlət xadimi və siyasi xadim kimi Yakutiyanın ali hakimiyyət orqanlarında rəhbər vəzifələrdə işləyib. Lakin 1938-ci ildə Stalin repressiya qılıncı onun da başının üstünü kəsib. Sentyabrın 15-də Moskva yaxınlığındakı Kommunarka deyilən həbsxanada güllələnib. 1956-cı il oktyabrın 31-də yakut xalqı onun adına bəraət verilməsinə nail olub.

Türkoloji Qurultayın bütün iştirakçıları ümid edirdilər ki, Qurultayın qərarları SSRİ-dəki bütün türk xalqlarının gələcəyi üçün böyük, bəhrəli işlərin başlanğıcı olacaq. Təəssüf ki, həmin yadda qalan qurultayın nümayəndələrinin əksəriyyəti sonradan, Birinci Türkoloji Qurultaya icazə verən eyni rəsmi orqanlar və şəxslər tərəfindən burjuva millətçiliyində və digər təqsirlərdə ittiham ediləblər. 1930-cu illərin sonlarında, Qırmızı terror dalğasında qurultayın bir çox iştirakçısı pantürkizm, millətçilik və əksinqilabi fəaliyyətdə ittiham olunaraq, repressiyalara uğrayıblar və ünvansız ölüm düşərgələrinə göndəriləblər. Onların arasında Aleksandr Samoyloviç, Cəlal Qorxmazov, Bəkir Çobanzadə, Osman Akçokraklı, Əhməd Baytursinov, Salman Mümtaz, Ruhulla Axundov, İsidor Baraxov, Anempodist Safronov-Alampa, Hənəfi Zeynallı, Hikmət Cövdətzadə, Qasım Tınıstanov və başqaları var idi...

ayında bütün sahələrdə başa çatıb. İkincisi, latın əlifbasının tətbiqi ilə hakimiyyət orqanları türk xalqlarını İslam mədəniyyətindən, ərəb əlifbasından və İslam ədəbiyyatı və dilçiliyinin xəzinələrindən uzaqlaşdırmaq üçün uğurlu bir cəhd göstərdilər və bununla da müsəl-

ya və orfoqrafiya prinsiplərinin hazırlanması üzrə geniş təşkilati işlərə rəhbərlik edib.

Müxtəlif dövrlərdə İ.N. Baraxov, V.N. Leontyev, A.F. Boyarov və II Semyon Nikolayeviç Donskoy Komitənin işində yaxından iştirak ediblər. Yakut Ədəbiyyatı

materialları vahid latın əlifbasında olub.

Birinci Türkoloji Qurultay Sovet İttifaqında türkologiyanın inkişaf tarixində böyük rol oynasa da, 1927-ci ildən etibarən Qurultay iştirakçıları siyasi təqiblərə məruz qalıblar.

Türkoloji Qurultayın bə-

Oxu, oxut, abunə ol!!